

۵ گام تا حیات طیبه

با توجه به اینکه معلم می‌تواند یکی از ارکان اصلی هدایت و همراهی انسان‌ها به سلامت و سعادت مادی و معنوی در عرصه‌های گوناگون زندگی باشد، هدف‌نمایی و مسیرشناسی در این زمینه بسیار ضروری و کاربردی خواهد بود. سه عرصه زندگی فردی، خانوادگی و اجتماعی، در عین بایستگی‌های خاص خود، چنان درهم‌تنیدگی مستحکمی دارند که موفقیت واقعی در یکی، بدون توجه به عرصه دیگر ممکن نخواهد بود. در منظومه فکری اسلامی، یکی از مفاهیم کلیدی در تعریف و تبیین این موفقیت، اصطلاح «حیات طیبه» است. حیات طیبه وضع مطلوب بشر بر اساس نظام معیار اسلامی است که با انتخاب و التزام آگاهانه و اختیاری افراد و جامعه، در همین زندگی دنیایی و در جهت تعالی آن می‌تواند شکل بگیرد و تحقق آن دستیابی به اهداف اصیل زندگی انسان و در رأس آن‌ها نزدیکی و رضایت خداوند را در پی دارد.

حیات طیبه مفهومی یکپارچه و کلی است که همه ابعاد فردی، خانوادگی و اجتماعی زندگی انسان را در بر می‌گیرد و شئون گوناگونی دارد که در ارتباط و تعامل با همدیگر و با محوریت شأن اعتقادی، عبادی و اخلاقی، آن را محقق می‌سازند. بر همین اساس، سند تحول بنیادین و مبانی نظری آن به گونه‌ای تدوین شده است که تحقق آن، جامعه دانش‌آموزی امروز و جامعه عمومی فردای ایران اسلامی را در حرکتی واقعی، اما تدریجی و بر پایه انتخاب جمعی، به سوی زندگی پاک و تعالی جویانه رهنمون شود. همراهی دانش‌آموزان و حرکت در مسیر شکل‌گیری حیات طیبه، در مرحله نخست به شناخت دقیق و روشن این مفهوم و جایگاه آن نیاز دارد. در این شماره، پژوهش معلم و محقق گرامی جناب آقای مجید اسماعیلی در این خصوص تقدیم می‌شود. در قسمت اول، بیشتر به ابعاد نظری توجه شده و ان شاء الله در شماره‌های آینده تداوم کاربردی‌تر این تحقیق را خواهیم دید.

مقدمه

حیات و زندگی را متحول سازد و جهان‌بینی نوینی را برای مخاطب خود ترسیم کند. کالبدشکافی این تعبیر قرآنی امکان‌پذیر است یا خیر؟ ابعاد این زندگی پاک در تعبیرهای دیگر قرآن نیز وجود دارد یا خیر؟ این تعبیر به نیاز مادی و دنیوی بشری ناظر است یا به نیازهای معنوی و آخرتی انسان نیز توجه دارد؟ شبکه قرآنی زندگی پاک چیست؟ حاصل این زندگی چیست؟ روش‌های منطقی و معقول رسیدن به این زندگی زیبا چگونه است؟ این‌ها مجموعه‌ای از سؤالاتی هستند

رجوع به کلام وحی برای رهایی از ظلمت، غفلت و جهالت مهم و ضروری است. با وجود بدیهی بودن این نیاز جدی و واقعی به کلام خدا در عرصه‌های فکری زندگی بشری، «هنوز این کتاب آسمانی مهجور است و انسان امروز بر استفاده نکردن از این کلام آسمانی اصرار دارد. متأسفانه مسلمانان هم از این آفت در امان نیستند و با توجیهات مختلف و انتساب نسبت‌های بی‌خردان به کلام خدا، آن را از دسترس خارج کرده‌اند. موضوع «زندگی پاک» با ادبیات مختلف مانند خوشبختی، سعادت و رستگاری مسئله اساسی انسان امروز است؛ لذا چپستی این زندگی پاک و راه رسیدن به آن موضوع جدی و واقعی مریبان جوامع بشری است.

به‌راستی زندگی پاک یا حیات طیبه چیست؟ آیا این تعبیر قرآنی ناظر به زندگی دنیاست یا به زندگی آخرت، و یا تلاش می‌کند مرزهای

که در حول موضوع حیات طیبہ مطرح می‌شوند و ما بر آنیم که به آن‌ها پاسخ دهیم.

روشی که در این مقوله از آن بهره‌مندیم، مراجعه به متن آیات قرآن و بررسی ارتباط غیرقابل انکار بین کلمات و آیات قرآن کریم است. امید است در سایه عنایت الهی و استفاده از کلام معصومین بتوان نشانی شهر آسمانی قرآن را پیدا کرد.

گام‌های تبیین بحث حیات طیبہ
برای استفاده کاربردی از عبارت قرآنی «حیاط طیبہ» و بهره‌مندی واقعی و عینی از این کلام آسمانی باید مراحل را طی کرد. این مراحل را در سه بخش بیان خواهیم کرد. در بخش اول به کلیات بحث می‌پردازیم. در بخش دوم بحث ایمان و مباحث وابسته به آن را بیان می‌کنیم و در بخش سوم به‌طور مفصل درباره عمل صالح بحث خواهیم کرد.

بخش اول کلیات

در بخش اول این بحث لازم است پنج گام مهم این موضوع را برداریم و جایگاه مسئله را روشن کنیم:

گام اول

بازشناسی این تعبیر در قرآن کریم
کلمه حیات طیبہ فقط یک بار در قرآن کریم آمده است. سوره مبارکه نحل آیه نورانی ۹۷ «من عمل صالحا من ذکرا او انثی و هو مؤمن فلنحینه حیوة طیبه و لنجزینهم باحسن ما کانوا یعملون» متضمن این عبارت شریف است. در خصوص معنای حیات طیبہ این معانی در کتاب‌های مفسران قرآن آمده‌اند: بهشت؛ رزق روزانه؛ شیرینی اطاعت پروردگار؛ توفیق اطاعت خداوند؛ رزق حلال؛ سعادت؛ قناعت. در نهایت می‌توان گفت ترجمه عبارت حیات طیبہ کار آسانی نیست و نیاز به تأمل فراوان دارد.

گام دوم

بررسی کلمه حیات

کلمه حیات در قرآن ده‌ها بار در کنار دنیا آمده است؛ در خصوص زندگی دنیا، کلام وحی پرهیزهای متعددی دارد که پرتکرارترین آن‌ها عبارت‌اند از:

● پرهیز از رضایت به زندگی دنیا (توبه/ آیه ۳۸)؛

● پرهیز از دوست داشتن بیشتر دنیا نسبت به آخرت (ابراهیم/ آیه ۳)؛

● پرهیز از ترجیح دنیا بر آخرت (نحل/ آیه ۱۰۷)؛

● پرهیز از فریب دنیا را خوردن (انعام/ آیه ۷۰؛ انعام/ آیه ۱۳۰؛ فاطر/ آیه ۵؛ جائیه/ آیه ۳۵)؛

● پرهیز از اطمینان به زندگی دنیا (یونس/ آیه ۷)؛

● پرهیز از شادخواری در زندگی دنیا (رعد/ آیه ۲۶؛ فرحوا بالحیات الدنیا)؛

● پرهیز از فروختن آخرت به دنیا (بقره/ آیه ۸۶)؛

● پرهیز از ظاهر بینی: یعلمون ظاهراً من الحیاة دنیا (روم/ آیه ۷)؛

● پرهیز از طرد دوستان خدا به خاطر زینت دنیا (کهف/ آیه ۲۸)؛

● پرهیز از عرض دنیا (نور/ آیه ۳۳)؛

● پرهیز از پرداختن به دنیا و خودپسندی، خودشیفتگی و خودبینی؛

● پرهیز از حسرت خوردن برای نداشته‌ها در دنیا (احزاب/ آیه ۲۸؛ قصص/ آیه ۷۹).

برخی از ملاحظات و توصیه‌های دنیا نیز عبارت‌اند از:

● متاع دنیا قلیل است و آخرت دارالقرار است (غافر/ آیه ۳۹)؛

● معیشت دنیا توسط خود پروردگار تقسیم می‌شود (زخرف/ آیه ۳۲)؛

● زندگی دنیا دارای لهو و لعب است (عنکبوت/ آیه ۶۴، محمد/ آیه ۳۶)؛

● زندگی دنیا دارای زینت است (یونس/ آیه ۸۸)؛

← گام سوم

بررسی کلمه طیبه

کلمه طیبه و طیب در قرآن بارها ذکر شده‌اند. طیب به معنی پاک و حلال است. برای اینکه ابعاد این کلمه را دریابیم، باید درباره معانی و مصداق‌هایی که برای این کلمه استفاده شده‌اند، بیشتر بدانیم.

● کلام پاک قابلیت عروج و صعود به آسمان را دارد و کلام پلید در همین دنیای فانی باقی می‌ماند (فاطر/ آیه ۱۰)؛

● قول پاک باعث هدایت می‌شود. قول ناپاک نمی‌تواند باعث حرکت دائم، کامل و پایدار هدایت شود (حج/ آیه ۲۴)؛

● پاکی و ناپاکی نمی‌توانند در کنار هم باشند و دوام بیاورند. در نهایت، ناپاکی‌ها و پلیدی‌ها از پاکی جدا و بر هم انباشته می‌شوند؛

● پاکی‌ها برای افراد پاک و ناپاکی برای افراد ناپاک است. این یک قانون الهی و خدشه‌ناپذیر است؛

● پاکی و پلیدی نه تنها با هم برابر نیستند، بلکه پلیدی توان مقابله با پاکی را ندارد (مائده/ آیه ۱۰۰)؛

راه خدا شهید شده‌اند اشاره می‌کنند، نشان می‌دهند زندگی در ادبیات وحی با آنچه در ذهن عوام شکل یافته است، تفاوت دارد.

در نهایت، به نظر می‌رسد علتی که قرآن از کلمه حیات برای جهان آخرت استفاده نکرده است، در تفاوت ماهوی جهان آخرت با دنیای مادی است. جهان آخرت ابعاد خاصی دارد، در حالی که بشر در دنیا فقط از صفت زنده بودن برخوردار است. استفاده از صفت زندگی برای آخرت، نادیده گرفتن ابعاد گسترده وجود انسان در جهان باقی است. پروردگار عالم با استفاده از کلماتی مانند «متاع قليل، لهو و لعب و زينت و تفاخر» (کلماتی که حس ناپایداری و بی‌قراری دارند)، به بشریت پیام داده است که آنچه در آن زندگی می‌کند، قرارگاه ابدی نیست، بلکه فقط گذرگاهی موقت است. در ادامه در این خصوص بیشتر توضیح خواهم داد.

● عذاب دنیا نسبت به عذاب آخرت بسیار ساده و راحت است (رعد/ آیه ۳۴)؛

● دنیا زودگذر و بی‌قرار است.

● دنیا زهره است، یعنی گلی که به میوه تبدیل نمی‌شود (طه/ آیه ۱۳۰)؛

● دوری از فرمان رسول، امام و رهبر باعث ذلت و خواری در دنیا می‌شود (اعراف/ آیه ۱۵۰)؛

نکته قابل توجه این است که حیات دنیا در قرآن به کرات آمده است، اما برای آخرت هیچ‌گاه از کلمه حیات استفاده نشده و به جای آن عبارت‌هایی مانند «دار» به کار رفته‌اند؛ مانند دارالآخره یا دارالقرار. آیاتی که در قرآن به زنده بودن انسان‌هایی که در

● پاکسی و پلیدی را نباید با هم ترکیب و جنسی با کیفیت نازل تولید کرد (نساء/ آیه ۲)؛

● از زمین پاک دانه می‌روید و از زمین پلید جز پلید در نخواهد آمد. در واقع زمین ناپاک قابلیت باردهی ندارد و اگر چیزی تولید کند، حتماً بی‌ارزش و ناپایدار است (اعراف/ آیه ۵۸).

این مجموعه از موضوعات در کنار هم فضایی را تعریف می‌کنند که به‌سادگی می‌توان نتیجه گرفت این نشانی‌ها برای وضعیتی است که باید ایجاد شود و هم‌اکنون وجود ندارد و با مجموعه‌ای از اقدامات این فضا شکل خواهد گرفت. این آیات از یک سو ویژگی‌های طیب و طیبه را بیان می‌کنند و از سوی دیگر چگونگی ناآل شدن به آن عرصه و حیطة را روشن می‌سازند. برای ساختن و رسیدن به حیات طیبه با ابزار پلید و روش‌های پلید و شیطانی، مخلوط کردن حق و باطل و کلمه ناپاک و حرام، هرگز نمی‌توان انتظار پیروزی داشت.

◀ در ادبیات قرآنی موارد دیگری نیز قابل تأمل اند:

● پاکى و طهارت با ولایت ارتباط مستقیم دارند: بوروا اولادکم بمحبه علی ابن ابیطالب...؛

● پاکى با عقل ارتباط مستقیم دارد: يجعل الرجس على الذين لا یعقلون (یونس/ آیه ۱۰۰)؛

● پاکى و پلیدی فقط جسمانی نیست و روحی و قلبی نیز هست: و اما الذین فی قلوبهم مرض فزادتهم رجسا الى رجسهم، و اما آن‌ها که در دل‌هایشان بیماری است، پلیدی بر پلیدی‌شان افزوده! (توبه/ آیه ۱۲۵)؛

● پاکى باعث فهمیدن و ناپاکى مانع از درک و فهم صحیح می‌شود. به عبارت دیگر، هر مقدار پاکى بیشتر شود، موضوعات مهم‌تر قابل درک می‌شوند؛

● شرط ارتباط و قطع ارتباط، پاکى و پلیدی است: فاعرضوا عنهم انهم رجس، از آن‌ها اعراض کنید (و روی بگردانید) چرا که پلیدند! (توبه/ آیه ۹۵)؛

● پاکى با ایمان نیز ارتباط مستقیم دارد: کذلک يجعل الله الرجس على الذین لا يؤمنون، این‌گونه خداوند پلیدی را بر افرادی که ایمان نمی‌آورند، قرار می‌دهد! (انعام/ آیه ۱۲۵)؛

کلمه طیبه در کلام الهی در کنار این عبارتها نیز دیده شده است:

● ذریه طیبه (عمران/ آیه ۳۸): فرزندان پاک؛

● مساکن طیبه (توبه/ آیه ۷۲): خانه‌های پاک؛

● ریح طیبه (یونس/ آیه ۲۲): بادهای پاک و حرکت‌آفرین؛

● کلمه طیبه (ابراهیم/ آیه ۲۴): کلمات پاک و هدایت‌ساز؛

● شجرة طیبه (ابراهیم/ آیه ۲۴): شبکه منسجم پاک که ریشه و ساقه و برگ دارد؛

● تحية من عند الله مبارکه طیبه (نور/ آیه ۶۱): سلام و توفیق پاک و مبارک از سوی پروردگار که نقطه شروع و آغاز است؛

● بلدة طیبه (سباء/ آیه ۱۵): سرزمین‌های پاک که محل رستن و از خاک برآمدن است؛

● حیاة طیبه (نحل/ آیه ۹۷): زندگی پاک و طاهر.

از مشاهده و بررسی این آیات به روشنی می‌توان فهمید اجزای حیات طیبه و راه رسیدن به آن چیست.

◀ گام چهارم

مقدمات زندگی پاک

و سایر محصولات ایمان و عمل صالح

آیه ۹۷ سوره مبارکه نحل برای رسیدن به حیات طیبه مقدماتی را بیان می‌کند که شرح و بسط آن‌ها می‌تواند موضوع را روشن‌تر کند. این آیه به روشنی بر دو مقدمه مهم تأکید می‌کند: ایمان و عمل صالح. پروردگار عظیم برای ساختن و رسیدن به زندگی پاک دو حیطة مهم را با تفکیک بیان می‌کند. ابتدا تعلق فکری به یک مجموعه کامل منسجم، ارزشمند، الهی، پویا و قدرتمند، و دوم اقدام برای تحقق این اندیشه‌های درست و صحیح. اما سؤال مهم این است که این دو مقدمه، غیر از حیات طیبه، به چیزهای دیگر هم منجر می‌شوند یا خیر؟ برای این منظور باید آیاتی را که در آن‌ها ایمان و عمل صالح در کنار همدیگر قرار گرفته‌اند، بررسی کرد.

«ان الذین آمنوا و عملوا الصالحات لهم جنات تجری» (بروج/ آیه ۱۱)؛

«ان الذین آمنوا و عملوا الصالحات اولئک هم خیر البریه» (بینه/ آیه ۷)؛

«الا الذین آمنوا و عملوا الصالحات فلهم اجر غیر ممنون» (فصلت/ آیه ۸)؛

«والذین آمنوا و عملوا الصالحات لنکفرن عنهم سیئاتهم» (عنکبوت/ آیه ۷)؛

«والذین آمنوا و عملوا الصالحات لندخلنهم فی الصالحین» (عنکبوت/ آیه ۹)؛

«اما الذین آمنوا و عملوا

◀ گام پنجم

جایگاه حیات طیبه

زندگی پاک محصول ایمان و عمل صالح است و این در حالی است که ایمان و عمل صالح محصولات فراوان دیگری هم دارند که بخشی از آن‌ها ناظر به زندگی دنیا (رزق کریم یا جانشینی روی زمین و ...) هستند و برخی به حیات ابدی و نهایی انسان مربوطاند (داخل شدن در بهشت و جاودانی در بهشت). حال با سؤال مهمی روبه‌رو هستیم: موارد بیست‌گانه‌ای که حاصل ایمان و عمل صالح هستند، در یک رتبه و مقام‌اند یا خیر؟ و اگر بخواهیم تمام این محصولات را در یک کلمه جمع کنیم، امکان‌پذیر و شایسته است یا خیر؟ پس از بررسی دقیق همه این عبارات و مرور دوباره عبارت حیات طیبه می‌توان گفت، بیانی که دربرگیرنده تمام موارد بیست‌گانه است، عبارت «حیات طیبه» است؛ این عبارت معنی زندگی را درگرون می‌کند و مرز مرگ را از بین می‌برد. زندگی انسان هیچ‌گاه با مرگ پایان نمی‌پذیرد، بلکه نمونه کوچک آن در دنیا بازسازی و در جهان آخرت اجرا می‌شود. به همین خاطر آیات متعدد قرآن کریم مانند «من کان فی هذه اعمی فهو هو فی الاخره اعمی و اضل سبیلاً» (اسرا/ آیه ۷۲) به این موضوع اشاره دارند. در حیات طیبه، زندگی دنیا و آخرت با هم تعریف می‌شوند و انسان همه‌جانبه و کامل دیده می‌شود. در جهان آخرت محدودیت‌ها برداشته می‌شود و سقف کوتاه و دنیوی لذت و درد به بی‌نهایت می‌رسد. آخرت آیینۀ دنیا می‌شود و همه‌چیز در آن به تکامل می‌رسد.

در بخش‌های بعدی به موضوع دنیا و آخرت بیشتر خواهیم پرداخت. در نهایت می‌توان گفت، طراز تفکر اسلامی در حوزه آموزش، تعلیم و تربیت فرزندان جامعه در گفتمان حیات طیبه است. در این فضای فکری زندگی و حیات از دنیا فراتر می‌رود و ناظر بر همه ابعاد حیات و حیات ابدی انسان است.

در بخش‌های بعدی به موضوع ایمان و عمل صالح و شبکه مفهومی گسترده آن اشاره می‌کنیم ■
ان شاء الله

«لهم مغفرة و رزق کریم» (حج/ آیه ۵۰): بخشش و آموزش گناهان، و متنعّم شدن به رزق کریم؛

«لیستخلفنهم فی الارض» (نور/ آیه ۵۵): جانشینی و وراثت بر زمین و ریشه‌کن کردن پایگاه شیطان بر زمین؛

«لندخلنهم فی الصالحین» (عنکبوت/ آیه ۵۰): داخل شدن در زمرۀ افراد صالح؛

«لنخرج... من الظلمات الی النور» (طلاق/ آیه ۱۱): خروج از ظلمت غفلت و جهالت و ورود به نور هدایت و ولایت؛

«اولئک هم خیر البریه» (بینه/ آیه ۹): قرار گرفتن در زمرۀ بهترین انسان‌های روی زمین؛

«یستجیب... و یزید هم من فضله» (شوری/ آیه ۱۴): استجاب دعا و درخواست و دریافت چیزی بیشتر از آنچه خواسته‌ایم.

«لهم جزاء الضعف» (سبا/ آیه ۳۷): دریافت پاداش‌های چندین برابری؛
«فلا کفران لسعیه» (انبیا/ آیه ۹۴): اطمینان به اینکه هیچ تلاشی از بین نخواهد رفت؛

«فلا یخاف ظلماً و لا هضماً» (کهف/ آیه ۱۱۰): هیچ هراسی از ظلم و ستم در مؤمنان رخنه نخواهد کرد؛
«لا نکلف نفساً الا وسعها» (اعراف/ آیه ۱۴۲): خداوند با توجه به توان هر کس از او انتظار خواهد داشت؛

«هم فیها خالدون» (بقره/ آیه ۸۲): دستیابی به جاودانگی در دنیا و آخرت؛

«طوبی لهم و حسن مآب» (رعد/ آیه ۲۹): رسیدن به عاقبت به خیری و بهشت وعده داده شده پروردگار عالم؛

با بررسی دستاوردهای ایمان و عمل صالح می‌توان به روشنی دریافت این موارد به دنیای مادی اختصاص ندارند. در عین حال، نمی‌توان آن‌ها را مجموعه‌ای فرازمینی دانست. موارد یادشده راه و رسم زندگی درست در دنیا و حاصل آن را بیان می‌کنند.

الصالحات فلهم جنات الماوی» (سجده/ آیه ۱۹)؛

«و یستجیب الذین آمنوا و عملوا الصالحات» (شوری/ آیه ۲۴)؛
«و من عمل صالحاً فهو مؤمن فلنحیینه حیوة طیبه» (نحل/ آیه ۹۷)؛
«ان الذین آمنوا و عملوا الصالحات سیجعل لهم الرحمن و دا» (مریم/ آیه ۹۶)؛

«فالذین آمنوا و عملوا الصالحات لهم مغفرة و رزق کریم» (حج/ آیه ۵۰)؛
«الذین آمنوا و عملوا الصالحات طوبی لهم و حسن و مآب» (رعد/ آیه ۲۹)؛

«ان الذین آمنوا و عملوا الصالحات یهدیهم ربهم» (یونس/ آیه ۴).

از بررسی این آیات و آیات دیگری که در آن‌ها ایمان و عمل صالح به شکل‌های گوناگون ذکر شده‌اند می‌توان موارد زیر را به‌عنوان حاصل ایمان و عمل صالح ذکر کرد:

«فلا خوف علیهم» (مائده/ آیه ۹۶): رفع ترس و اضطراب و نگرانی؛
«ثم اهتدی» (طه/ آیه ۸۲): هدایت و رفع سرگشتگی و حیرانی؛
«لهم درجات العلی» (طه/ آیه ۷۵): دستیابی به درجات بالای شناخت؛

«یدخلون الجنة» (مریم/ آیه ۶۰)؛
ورود به بهشت و رضوان الهی؛
«فلنحیینه حیاة طیبه» (نحل/ آیه ۹۷)؛ زنده شدن در فضای زندگی ابدی پاک و حلال؛

«فیوفیم اجورهم» (نسا/ آیه ۱۷۳)؛ به تمامی دریافت‌کردن تمام اجر و پاداش‌های مورد انتظار و فراتر از انتظار؛

«یهدیهم ربهم بایمانهم» (یونس/ آیه ۹): رهایی از سرگشتگی و حیرانی در سایه ایمان به خدا، معاد، نبوت پیامبران و امامت ائمه؛

«سیجعل لهم الرحمن ودا» (مریم/ آیه ۹۶): فرمانروایی مهر و محبت در جان و تن انسان‌ها در ارتباط با همدیگر و خداوند؛